

föf. 12.11.20.
UNGDOMEN

OCH

RELIGIONEN

**(Föredrag vid Föreningen Prometheus'
möte den 27 okt. 1910)**

Rolf Lagerborg.

**HELSINGFORS 1910,
J. Simelii Arvingars Boktryckeriaktiebolag.**

UNGDOMEN

OCH

RELIGIONEN

Föreläsning vid Svenska Ungdomslogen i Stockholm
den 27 okt 1910

Konst Lagerberg

HELSINGBORG 1910

U. Smeds & Söner, Helsingborgs tryckeri

Helt visst ha de flesta läst eller hört om en litet svartmålande artikel av magister Henning Söderhjelm, gällande de unga och deras syn på livet. Man har gjort mycket väsen av författarens skildring; skribenter, små och stora, ha lockats av virtusämnet i fråga och det har icke trutit på farbroderliga förmaningar. Bland dessa märkes en ledare i Nya Pressen (13 sept. 1910), som icke drar i betänkande att anbefalla även religionen, att under utfall mot »den materialistiska vetenskapen» förorda bl. a. religionens »lämplighet som ungdomsideal». »Vår svenska ungdom,» heter det, »liksom större delen av hela den äldre bildade generationen är religiöst indifferent. Beror detta på att den officiella religionen för

närvarande blivit en anakronism eller på att man inom ungdomen förlorat lusten och förmågan av filosofiskt tänkande? . . . Men frågorna om tillvarons upphov och ändamål böra dock aldrig upphöra att intressera ungdomen och ssyselsätta dess tanke. Med vaknandet av nya iakttagelseförmögenheter kan religionen bliva vetenskap och därmed även vetenskapen religion. Många tecken tyda på, att vi hålla på att komma in på en väg, som öppnar nya kunskapsmöjligheter av oanad bärvidd och härmed ånyo ställer religionen såsom det centrala i allt mänskligt tankearbete.»

Detta låter ju grannt om än icke så litet ihåligt. Uttalandet är emellertid märkligt som tecken på huru man t. o. m. i frisinnade kretsar ännu hänger fast vid religionen.

Det bör därför ej lämnas därhän. Det gäller att pröva vad religionen eller religionen och vetenskapen i samverkan förmå mot den ungdom-

liga livsbesvikelse man vill bota. Det kunde hända att botemedlet vore värre än åkomman. Och att ingredienserna i den hälsobringande mixturen religion plus vetenskap skulle förgöra varandra som eld och vatten.

I själva verket behöver man endast göra klart för sig, *vad religion är*, för att inse att den varken kan gå samman med vetenskapen eller bjuda ungdomen värdiga livsmål.

*

Sannolikt känner en och annan den gamla engelska filosofen *Hobbes'* litet försmädliga definition av religionen: Vidskepelse är en tro på övernaturliga väsen, vilka staten icke erkänner; religion är en tro på övernaturliga väsen, vilka staten erkänner. Vi skola inte utgå från denna träffande, men väl summariska karaktäristik; men helt visst måste vi söka begränsa religionens begrepp, förbjuda oss att taga det så svä-

vande som i dagligt tal gemenligen sker. Ordet religion bevarar ännu en helgd och en klang, som lockar mången att låna namnet åt det för honom dyrbaraste; i all synnerhet fattar man sin metafysiska övertygelse om livet och världen, sina personliga ideal, sin privata tro i religionsfrågor som sin religion. Vi minnas Schillers bekännelse:

Welche Religion ich bekenne? — Keine
von allen
Die du mir nennst. — Und warum
keine? —
— Aus Religion.

Men vi få icke tillägga ordet religion en sådan utvidgad, idealiserad mening, ett annat innehåll än det religionsföreteelserna äga, sådana de tagit gestalt i samhället, — eller det uppstår en outredlig begreppsförvirring. Det händer att socialisten fattar de sinas strävan som en religion, att patrioterna gör sig en religion av fosterlandskärleken, att konstnären söker sin religion i

konsten; mången förälskad finner en religion i dyrkan av sin tillbedjans föremål. Det är sant att också många tänkare liksom Schiller tänja ut religionsbegreppet till varje bjudande personlig idealism, personlig tro och tolkning i metafysiska frågor; man uppställer t. o. m. denna privata tro som den äkta religionen i motsättning till de s. k. positiva, i samhället bestående religionernas villa och vidskepelse. Tolstoj t. ex. uttalar, att den kristendom, som består i kyrkan, icke är värd religionens heliga namn; i ett annat sammanhang beskriver han religionen på följande sätt: »Religion är individens strävan till fullkomlighet. Den är vårt uppgående i idealet, vår tro att livet har en mening. Med denna tro kan människan uthärda alla lidanden, är hon beredd på alla offer. Det behöver icke nödvändigtvis vara något upphöjt ideal, som skänker oss denna kraft. Det kan hända att någon

går upp i en alltbehärskande strävan att utveckla sina armmuskler. Fattar han detta som sitt livs verkliga mål, så håller denna strävan honom uppe, förlänar honom kraft till alla försakelser.»

Att religionen icke vetenskapligt får definieras på detta sätt som uteslutande individuellt fenomen, är utan vidare klart. Man må vara aldrig så sportgalen, så kan det icke bli religion att sätta rekord. I den enskildes sjäsliv är väl en sådan personlig idealsträvan i släkt med den mentalitet vartill religionen leder. Men att en sådan idealism vore religion, det skall enstämigt förnekas icke endast av filosofer och sociologer, utan icke minst av teologerna, vilka mycket rätt kalla all dylik »religion» på fri hand svärmeri. Religionen är gudstro och gudsdyrkan och viss föreskriven gudstro och gudsdyrkan; den är icke ett med låt säga ödmjukhet inför mysteriet i tillva-

rons sista frågor och bjudande strävan till upphöjda mål; den är ett system, som föreger sig lösa gåtorna, den är ett färdigt svar, icke en famlande fråga, den tillåter icke att söka, antaga eller förkasta på egen hand. Religionen är en på uppenbarade heliga sanningar vilande troslära; den är ett avslutat helt, en lärobyggnad av ofta absurda trossatser, som antagas stamma från gudomen själv och som göra anspråk på att dominera vår tanke och normera vår vandel. Religionen är alltid bindande; den är en samfäld gudsdyrkan och en samfäld tro förnämligast beträffande sättet huru guden eller gudarna skola rätt dyrkas; och denna gudsdyrkan består icke minst i att åkalla gudomen som en övernaturlig makt, att med heliga böner besvärja denna makt att ingripa till förmån för våra mera eller mindre själviska syften.

Det invändes av religionens vänner, att en gudsfuktan som med

messor och böner naivt söker göra gudamakten sig väl bevågen, att en sådan gudsfuktan är vidskepelse, är en hedendomens rest som kristendomen ännu icke utstött. Men skulle man icke, om denna rest utrotades, utrota religionen med detsamma? En religion utan bävan inför en gudamakt, utan åkallan därav, vore den väl en religion?

Det invändes vidare, att religionens dogmer icke få tagas strängt på orden, att de äro symboler, otillräckliga former för något utsägbart, endast anat. Men om så vore, så ålåg det religionen att oavlåtligt fullkomna dessa symboler; i stället utgivas de för djupa, vissa, oantastliga andens hemligheter, vilkas symbolism förnuftet icke vare sig bör eller kan utransaka. Huru mången har icke förgäves hoppats att, för att nu tala om den kristna religionen, tränga till en sanningskärna i den kristna

trosläran genom utmönstrande av de paulinska tillsatserna och de nypythagoreiska spekulationerna; att nå en kristendomens pånyttfödelse genom att återbörda Jesus till människovärlden eller bortförklara den tredje gudspersonen, den Heliga Ande och jag höll på att säga den fjärde, djävulen; genom att med forskningens redliga hjälp »återställa den rena läran», såsom man menade göra för 300—400 år sedan. Men det har visat sig att det intet bättrar att bättra och lappa; huru man än må anstränga sig att modernisera religionen, från dyrkan av en personlig gud kommer man icke. Och så länge en sådan bibehålles blir det alltid en myckenhet övertro, absurditeter, ovederhäftigt joller kvar — intet vore tacksammare än att ådaga lägga det, man behövde för övrigt endast citera. För den kristna religionens detaljer gäller helt säkert Michelets ord: »vi skola icke be-

kämpa kristendomen, vi skola glömma den».

Försöker man åter en grundligare rensning av religionen, en totaldesinfektion, sådan den försvävade Fichte och efter honom en rad af tänkare under det 19. seklets förra hälft, ja då är den försvinnande rest av religionen som blir vid liv knappast mera religion i egentlig mening. »En sann tro på den sedliga världsordningen», skriver Fichte, »är all den tro vi behöva. Denna levande, verkande sedliga ordning är själv Gud; vi behöva ingen annan Gud och kunna icke fatta någon annan. Varje gudstro, som omfattar mera än begreppet sedlig världsordning, är dikt och övertro.»

»Det gudomliga vi tro på», bekänner han i annat sammanhang, »är den sedliga världsordningen. Tron härpå bygges upp genom rättshaffenhet. Den enda möjliga trosbekännelsen är att utan förbehåll,

utan tvekan gladeligt fullgöra, vad plikten för var gång bjuder.»

Men detta är snarare etik än religion. I varje fall är det en »religion» utan personlig Gud, utan uppenbarelse, dogmer och symboler, utan böner, utan själviskhet, utan liv efter detta. Fichtes »religion», säger man, det är ju att göra religion av ateismen. Därav kan icke bli religion, samfäld gudstro och gudsdyrkan, ifall man icke omformar gudsbegreppet; och det vore lika oberättigat som den expansion av religionsbegreppet vi som bäst gå till rätta med.

*

Den exakta bestämningen av begreppet religion är i själva verket så väsentlig för vår ställning till allt hithörande, att det icke kan skada att ytterligare inpräglade den. Religionen är en social företeelse, är samfäld gudsdyrkan och samfält bindande regler för rätt guds-

dyrkan; uppvisar ens religiösa övertygelse avvikelser från religionens samhälleliga former, så får denna ens privata tro icke kallas religion, såvida icke andra människor dela den och konstituera sig för att i den form denna tro föreskriver idka gudsdyrkan. — Att utsträcka ordet *religion* till individens själsrörelser vore att säga farväl åt vetenskaplig reda; en annan sak är, att orden *religiös* och *religiositet* utan olägenhet kunna utsträckas till att beteckna den själsbeskaffenhet, de psykologiska tillstånd, som icke endast förekomma hos gudsdyrkare, utan också hos etiskt och metafysiskt anlagda människor med rik känsla och fantasi, hos konstnärer, filosofer och religionsstiftare och bland gudsdyrkarne, icke minst hos dem, som *icke* anamma en religions alla mytologiska föreställningar, kultseder och levnadsregler, utan som självständigt till en början söka en förädlad re-

ligion, senare, vid vunnen djupare insikt, måhända alldeles ayskudda sig religionen, utan att deras mentalitet förändras. Denna mentalitet kan fortfarande gott kallas religiös, i det någon begreppsförvirring icke synes hota, vad ordet religiös beträffar; det utsäger endast att själsbeskaffenheten i fråga är av lika natur eller i närmaste förväntskap med det sjäsliv, som bestämmes av religionen.

Det kan förefalla icke-vetenskapsmän besynnerligt att ordet religion icke kan göra anspråk på enahanda privatbetydelse, icke kan fattas även som en den enskildes själsföreteelse; man menar, att detta är att inskränka ordets rätta gränser, att göra våld på verkligheten. Att så icke är fallet må jag få populärt explicera med ett par analogier. Det är med begreppen rätt och moral alldeles samma fall; rätt och moral betyda icke en den enskildes själsföreteelse, de äro icke över-

lämnade till vårt privata skön. Om jag säger: min moral förbjuder mig att skaffa flickebarn till världen; födes mig en flicka, så måste hon avlivas, — om jag hävdar något så barockt, ja då ropa alla med en mun: icke är det moral! Men ändå kan det tänkas vara moral, har i själva verket varit det och torde allt fortfarande vara det någonstades i det mörkaste Indien. Hävdar en enskild individ det som moral, då är det helt visst icke moral, men det *blir* moral i och med detsamma ett helt samhälle hävdar det som sin mening. På samma sätt om jag bestämmer att min enka skall brännas, när jag dör; min moral fordrar det. Icke är det moral, skall man skrattande försäkra; Edra sedliga känslor må såras aldrig så mycket av tanken, att Er enka kan komma att tillhöra en annan. Nej, men som *samfäld* övertygelse *blir* det moral, såsom i Indien varit fallet. Moralen, se vi, är sålunda

liksom religionen en social företeelse, den enskildes sjäsliv uttömmar den icke, räcker icke att definiera den rätt.

Säger jag återigen: att anlägga mordbrand, att döda människor, det är min goda rätt, det är en lag jag själv givit mig, så svaras: icke är dylikt lag, icke kan man stifla lag för sig allena, lagen gäller alla. Helt visst är det så, denna handlingsriktning att mörda och bränna vore endast en enskild princip och därtill så monstruös, att den normalt faller under dårhusobservation, innan man ens diskuterar den. Men antag att, såsom ofta händer, en rasande vrede griper ett folk eller dem, som styra ett folk: då påbjudes detta handlingssätt allmänt, då blir det lag och rätt att mörda och bränna, så bindande lag, att den som bevarar sitt förstånd och vägrar att följa detta han ställes inför krigsrätt och lagligen avrättas. Så är det ock med religionen: om en individ

föreger sig ha uppenbarelsen, förkunnar yttersta domen eller ett gudsrikes snara tillkommelse eller dylikt, talar med tungor, botar sjuka med böner, men också om han i mindre grova former uppträder som religionsstiftare, så förblir han en svärmare, sålänge han är ensam om sin lära, betraktas kanske som en psykiskt abnorm person — och är väl det sannolikt också, hans abnormitet må sedan vara mera eller mindre värd än det normala, — ända till dess han får anhängare och det lyckas dem att hålla ihop och socialt hävda det de bekänna; först då har man att göra med en religion. Så finna vi, att lagen, moralen och religionen äro något individen icke är ensam om, äro samhällsföreteelser och måste definieras som sådana; det är oegentligt att använda dessa begrepp om individernas fria mening i enahanda ämnen. Endast när ett sådant språkbruk uppenbart är bildligt, kan det tolereras.

Att begreppsförvirringen i fråga i rikt mått innästlat sig även hos tänkare är beklagligt. Detta missförhållande går tillbaka till 16- och 17-hundratalens spekulationer om naturrätt, naturlig moral och naturlig religion, — baserade på allt utom empirisk och historisk undersökning. Otaliga tänkande och välmenande personer ha alltsedan sökt vinna samvetsfrid genom att skilja mellan den naturliga religionen och de positiva religionerna. Besviken på de historiskt givna religionerna, deras dogmer och kultformer, alltid vidunderliga och motbjudande för ens tanke, tröstar man sig med religionen, som menas följa av människosjälens medfödda insikt och innersta natur. Den naturliga religionen är, bekände dess anhängare under upplysningstidevarvet, lika enkel och klar som de historiska religionerna äro inkrånglade och absurda, lika fridsäll och välsig- nelseerik som de andra äro kamp-

lystna och blodbesudlade, lika tolerant som de andra äro fanatiska, lika enhetlig och allmängiltig som de andra äro splittrade och oeniga. Deisterna trodde uppriktigt på denna naturliga religion, som de ansågo ursprungligare än alla de positivt givna och bestämd att engång ersätta dem alla, när man insett, att de allesamman voro den naturliga religionens under tidernas lopp urartade former. — Om denna naturliga religion intog så många sinnen, så var det för att den möjliggjorde en frigörelse från de bestående religionsformerna utan att religionen uppgavs; man kunde till det yttre gå med i den samfällda gudsdyrkan och i sitt innersta bevara en varm religiositet. Och i dag som är och bland föreningen Prometheus' egna medlemmar spökar denna uppfattning om den naturliga religionen såsom något man hör tillkämpa sig och bringa åt människorna, i stället för den »officiella religion,

som blivit en anakronism», såsom det heter i den uppmaning till ungdomen att beflita sig om religionen, därifrån vi utgått.

En sådan naturlig eller individuell religion är emellertid, såsom vi sett, icke religion, utan i varje särskilt fall, liksom den filosofiska deismen, en abstraktion från tidigare religiösa tankar och känslor, en bleknad kvarleva av den religiösa övertygelse man från barn domen omfattat. De invanda föreställningssätten gå igen, de ingrodda känslorna bestämma en fortfarande; så är det kristendomen även i vår tid och hos kanske flertalet av dess bildade bekännare med åren utvattnas till något, som kallas »det kristna sinnelaget», växlande från individ till individ. Dylikt är icke religion, utan ett residuum av religionen i upplösningstillstånd: en svävande tro på en högre världsordning, en — för det mesta platonisk — beundran för den kristna

etiken. Nyligen — det var i likbränningsenquëten — omtalade en vördad vetenskapsman och medborgare, prof. J. V. Runeberg, en dylik religionskvarleva såsom »en strävan att redan på jorden och inom människans eget bröst förverkliga det gudsrrike Jesus själv genom liv och lära förkunnade». Att detta icke är religion, utan en etisk idealsträvan, ligger i öppen dag.

Men lämna vi religionsbegreppet; det torde redan vara allom klart, vad som är religion och vad icke. Religionen, den idealiserade, som hägrar för så många ädelt syftande sinnen, den står icke att rädda, icke att förverkliga som *religion*; dylika aspirationer bero på begreppsförvirring. Religionerna åter, de historiskt givna samhällsfenomenen, gå i kultursamhället sin upplösning till mötes. »Religionen är ett kollektivitetens verk», har jag engång skrivit, »en dikt av de

barnsliga folkens ursprungliga känsla och fantasi. Men kollektiviteten i de moderna samhällena skapar icke mera som förr, skapar lika litet epopéer som religion. Den vuxne kan ej bli barn igen och sagofantasiens har ingen makt över hans sinne. Endast hos folket finner religionen liksom epopén en fristad; asaläran, fornfinnarnas religion och katolicismen ha hos oss blivit folksaga förr. Allmänandans diktverk leva kvar på landsbygden; här råda ännu samma enkla känslor, samma tolkning av livet och världen, samma undran, samma lättrörda barnasjäl som förr. Alltid bevara de utdömda religionerna sina sista trognar borta på heden; ordet pagani (från pagus, by), *hedningar*, såsom den segrande kristendomen kallade avgudadyrkarena, betecknar egentligen lantborna, dem som bo borta på heden. Men i vår tid utsträcker storsamhället i allt vidare ringar och kulturens själ och intressen

tränga ända till ödemarken. Och så blir den religiösa folksagan även i ödemarken barnsaga till slut.

Har väl vår tids ungdom något att vinna av denna förtvinande religion? Eller är det icke snarare en tändande uppgift för ungdomen att bekämpa religionen med dess vidskepelse och auktoritetstro? Frihet, frigörelse är ju alla unga sinnens naturliga ideal och var finnes ett närmare mål för ung frihets- och upprorslusta än det, att trotsa religionens tvång, bryta med heliga sedvänjor och ceremonier, hävda sin rätt att tänka fritt och handla fritt gentemot all den fördom ens religiösa uppfostran från späda år inympat? Det behöver icke ytterligare motiveras, det faller av sig självt, att ungdomen, som liksom legendens Kristoforos alltid vill ställa sig i det ypperstas tjänst, att denna ungdom, vars klagan över brist på stora mål endast visar att den trår till stora mål, att den ett

ögonblick skulle tveka i valet mellan indolent underkastelse under en färdig och fallfärdig religion och frihets- och sanningsidealen.

*

Det återstår att tillbakavisa den förhoppning, som i andra rummet uttalades i den citerade artikeln och, som går ut på att religionen skulle genomtränga vetenskapen och deras samverkan, deras sammanmältning bliva ungdomen en ny idealismens källa. Religionen skall bli vetenskap, heter det, och vetenskapen religion; och därmed bleve religionen ånyo det centrala i allt mänskligt tankearbete.

Av det som ovan anförts torde det vara klart att något dylikt icke går att realisera, att ingen försonlig samverkän mellan vetenskapen och religionen är möjlig, om religionen skall förbli religion. Må jag få bekräfta det med att anförda, vad Spencer menar om betingelserna

för ett sådant sammangående mellan religionen och vetenskapen. Religionen, skriver han, har från början strävat att sammansmälta mera eller mindre vetande med sitt icke-vetande; vetenskapen å sin sida har att börja med lagt beslag på mer eller mindre icke vetande, som om det vore hennes arvedel. Båda ha de tvungits att steg för steg utrymma de områden de orättmätigt annekterat, och av varandra i gengäld erhållit det som tillkom dem; oenighet dem emellan kunde härvid icke undvikas. — Men den försöning Spencer söker åvägbringa, de fredsvillkor han föreskriver religionen, kan denna aldrig acceptera utan att uppge sig själv. Religionen bör avstå från att vilja besvara frågor, som höra vetenskapen till, avstå också från försäkringar om de yttersta tingen; den måste avsvära icke allenast tron på en uppenbarelse, utan också tron på en övernaturlig makt. Alla dess dog-

mer, dess delvis ovärdiga moral, dess böner och misstänkliga ceremonier borde uppoffras. Vad har den då kvar? Tron på Mysteriet; känslan av den Okända Orsaken till allting, det Oändliga, det Ovetbara, med ett ord det Absoluta, som man ju kan kalla Gud. Men religionen får icke tänka detta gudomliga som en personlig gud; personlighet och det absolutas övriga egenskaper, oändlighet, allestädesnärvaro m. fl. utesluta varandra; våra religiösa begrepp vimla av självmotsägelser, som draga ned religionen. I själva verket *tro* de religiösa icke på sin gud, de endast *tro*, *att de tro*; ty *tro* innebär, att man tänker sig, gör sig en bild av det man tror på; men detta är här ogörligt. (I parentes sagt har Häckel försökt sig på en sådan bild av Vår Herre och för den kvickheten är det han icke minst häcklats: den allestädesnärvarande guden, säger Häckel, efter vars beläte vi äro

gjorda, måste tänkas som en gas, eftersom han är allestädes närvarande, och som ett däggdjur, eftersom vi äro hans släkte, alltså som ett gasformigt däggdjur, om något sådant kan tänkas.) Religionen, fortfar Spencer, må alltnog nöja sig med den okände guden, som redan i forntiden hade sitt altare, må inrymma, att vi icke begripa det absoluta, sista, högsta väsendet. Vi veta icke huru vi skola tänka gud, ty vi ha inga hållpunkter, inga jämförelsepunkter och kunna därför icke förstå, men väl veta vi huru vi *icke* få tänka honom. Och den gud de kristne dyrka är allt utom gudomlig; ja, det är hädelse att tänka sig gud så barnsligt och så lågt antropomorft som man gör det. Mystieriet är icke relativt, såsom religionerna hållit före, det är absolut; när religionen höjt sig till att fatta detta, då först står den på egen mark, då fyller den sin rätta uppgift, som är att hos oss

underhålla medvetandet om ett ogenomträngligt mysterium.

När religionen bekvämat sig att erkänna, att det obetingade bakom fenomenen, all tillvaros grund och väsen, vilket vi symboliskt kalla än gud, än den absoluta, än tingens sista väsen, det universella varat, att detta obetingade är obegripligt, då men icke förr skall den ha nått fred och försoning med vetenskapen.

Vi se att den fred Spencer bjuder religionen för denna betyder underkastelse på nåd och onåd. Också lära vi få vänta på en »religion» enligt Spencers luttrade begrepp. Men så länge religionen med okunnighetens högmod, såsom Spencer uttrycker sig, fasthåller vid icke blott övernaturliga förklaringar av erfarenhetens värld, som tillhör vetenskapen, utan ock ger sig ut för att veta något och begripa det sista mysteriet, så länge, menar han, är vetenskapen den

ödmjukare, den i verkligheten frommare av de två.

Spencer tillägger: sålänge är vetenskapen den mera äkta — religionen.

Också han tillåter sig sålunda visserligen endast bildligt, och för effektens skull den idealisering av religionsbegreppet, varför nu så enträget varnats. Vi ha gjort klart för oss att man icke är berättigad att mena med religion något alldeles annat än ordet betyder; allra minst kan ordet religion annekteras för andra och högre betydelser, så länge religionen i hävdvunnen bemärkelse bevarar sin maktställning. Så allmänt ordet religion emellertid missbrukas i oegentlig riktning, synes det icke varit förlorad tid att här reda ut begreppen; och det dess mera som en säker begränsning härvidlag är egnad att bringa en massa tvistigheter ur världen. En den vanligaste orsak till differenser i filosofin och vetenskapen, liksom i den praktiska juridiken

och politiken är ju, att man försummar att göra klart för sig, varom fråga är; man menar olika saker med samma termer, tolkar ordens innebörd olika och kommer så naturligtvis å ömse sidor till olika resultat. Vill man uppnå en lösning på de omstridda problemen, vill man ha ett slut på inbördes anklagelser för villfarelse och vrängdom, så må man börja med att komma överens om begreppen. Har man engång begreppen klara, så bortfalla stridsfrågorna, visa sig allenast varit missförstånd. Så icke minst inom föreningen Prometheus beträffande de olika meningarna om religionens vikt och värde; håller man för ögonen, vad religionen i verkligheten är, så torde åtminstone ingen, som erkänner förnuft och sanning som översta rättesnöre, rekommendera religionen till ungdomens behjärtande.

